

Практичне заняття № 11

Тема: Технологія «Читання та письмо для розвитку критичного мислення»

Мета:

- ознайомити з особливостями технології «Читання та письмо для розвитку критичного мислення» та методикою її використання;
- розвивати критичне мислення, креативність, пам'ять, усне мовлення;
- виховувати майбутнього вчителя, готового до змін та навчання впродовж життя.

Ключові поняття: критичне мислення, педагогічні умови, демократичний характер, індивідуальність мислення, рефлексія.

План

1. Загальні цілі програми ЧПКМ (читання та письмо для критичного мислення).
2. Елементи технології розвитку критичного мислення на різних етапах уроку в початковій школі.
3. Моделювання структури уроку з елементами критичного мислення.

Література:

1. Вукіна Н. В., Дементієвська Н. П. Критичне мислення: як цього навчати / Н.В. Вукіна, Н. П. Дементієвська. – Харків: "Основа", 2007. – 108 с.
2. Зенько А. Методи розвитку критичного мислення на уроках читання. Мій досвід / А. Зенько. // Початкове навчання. — 2009. – №1.
3. Каменєва І. Л. Активізація розумової діяльності учнів засобами стратегії розвитку критичного мислення. Моя методика / І. Л. Каменєва. // Початкове навчання. – 2009.– № 13.
4. Ковальова В. І. Формування творчих та пізнавальних здібностей учнів з використання технології розвитку критичного мислення (компетентісно орієнтована освіта) / В. І. Ковальова //Початкове навчання та виховання. – 2009. – № 16 - 18. – С.12 – 16.
5. Красовицький М. Ю., Белкіна О. В. Проблеми виховання критичного мислення учнів у контексті теорії і практики американської школи / М.Ю.Красовицький, О. В. Белкіна // Рідна школа. – 2003. – № 2. – С.73-76.
6. Тарасенко С. Прийоми розвитку критичного мислення на уроках читання. 2 клас / С. Тарасенко // Початкова освіта. – 2010. – № 6.
7. Третяк О. Розвиток критичного мислення школярів / О. Третяк // Школа першого ступення: теорія і практика. – Переяслав-Хмельницький, 2003. – Вип. 6. – С. 79 – 87

Хід заняття:

I. Теоретичний матеріал.

На сучасному етапі вітчизняна та зарубіжна педагогічна наука розробляє численні концепції, системи, теорії, моделі, методи та прийоми, спрямовані на розвиток самостійного творчого

мислення особистості. Із-поміж великої кількості різноманітних проєктів, які підтримуються міжнародними організаціями, слід відзначити проєкт «*Читання та письмо для розвитку критичного мислення*» (*ЧПКМ*), який в Україні впроваджує Науково-методичний центр розвитку критичного та образного мислення «Інтелект». Проєкт «Розвиток критичного мислення через читання та письмо» (РКМЧП) – це спільний проєкт освітян усього світу. *Мета такого співробітництва* – запропонувати школі навчальні методи, що розвивають критичне мислення та удосконалюють освітній процес.

Ефективним можна вважати той навчальний процес, коли діти здобувають максимум знань. І саме використання елементів технології розвитку критичного мислення на практиці є одним із напрямків підвищення якості освіти. Починаючи з початкових класів, дітей слід привчати правильно реагувати на будь-яку інформацію, толерантно ставитись до людей та їх думок, до того, що існують різні точки зору на проблему, прищеплювати вміння комунікабельності, взаєморозуміння у спілкуванні. Учням на уроках читання подобається не просто слухати, а ставити запитання, обговорювати проблеми, брати інтерв'ю, приймати рішення, придумувати, фантазувати. Тому перед вчителем має завжди стояти завдання: як зробити дітей активними учасниками навчально-виховного процесу, привчити їх думати, усвідомлювати суть явищ і при тому забезпечити якісне здобування знань, вмінь і навичок, передбачених навчальною програмою.

Освітня технологія ЧПКМ – це сукупність різноманітних педагогічних прийомів, які спонукають учнів до дослідницької творчої активності, створюють умови для усвідомлення ними матеріалу, узагальнення одержаних знань. В Україні проєкт ЧПКМ почав впроваджуватися з 1997 року за підтримки Інституту відкритого суспільства (США) та Міжнародного фонду «Відродження». Ця технологія допомагає готувати дітей нового покоління, які вміють розмірковувати, спілкуватися, чути та слухати інших. В її основу покладено *ідеї Ж.Піаже та Л.Виготського* щодо творчого співробітництва вчителя та учня. Технологія формування та розвитку критичного мислення – система діяльності, що базується на дослідженні проблем та ситуацій на основі самостійного вибору, оцінки та визначення міри корисності інформації для особистих потреб і цілей. Ця технологія має унікальний набір прийомів і технік, що дозволяють на уроці створювати ситуацію мислення. Матеріалом для такої ситуації можуть слугувати навчальні тексти, параграфи підручників, уривки наукових статей, художні твори, відеофільми. *Мета технології* – навчити такому сприйняттю навчального матеріалу, у процесі якого інформація, що отримує учень, розумілась і співставлялась би з власним досвідом, і на її ґрунті формувалося б власне аналітичне судження. Технологія користується приемами, за допомогою яких можна інтенсифікувати процес читання текстів, прослуховування розповіді вчителя тощо. Відомо, що в процесі тривалого слухання чи читання притуплюється увага, втрачається інтерес і, як результат, знижується рівень розуміння. Отже, необхідно створити такі механізми, які постійно підтримували б необхідний рівень уваги і зацікавленості. Дана технологія приділяє значну увагу

формуванню вмінь викладання своїх думок на письмі. Прийоми, пов'язані з письмом, дають можливість, з одного боку, організувати та ініціювати процес мислення учня, а з іншого – можуть бути матеріалом для діагностики цього процесу з боку вчителя. Схема методик, які виступають елементами технології розвитку критичного мислення і які можна і потрібно використовувати на уроках читання в початковій школі, розроблена дослідниками відповідно до трьох етапів базової моделі уроку для розвитку критичного мислення (*актуалізація, усвідомлення змісту, міркування (рефлексія)*) і має такий вигляд:

Актуалізація (викликання)	Усвідомлення змісту	Міркування (рефлексія)
Читання в парах, групах.	Система позначок "Поміч"	Дискусія в парах, групах
"Мозкова атака"	Багатовимірне опитування	Огляд за категоріями
Огляд за категоріями	Джигсоу	Сенкан
Дискусія в групах	Взаємонавчання	Кубування
Гронування	Реакція читача	Гронування
Кубування	Передбачення за ключовими виразами	Запис кількох рішень про найважливішу/ найцікавішу ідею
Питання-відповідь	Кероване читання	Запитання – відповідь
Запис ідей, що виникли під впливом картини / теми	Гронування	Речення з відкритим кінцем
Мислення (в парах) – обговорення	Порушена послідовність	Вільне письмо
Порушена послідовність	Понятійна таблиця	Дискусійна сітка
Вільне письмо	Написання звіту за різними джерелами	Діаграма Венна
Аналіз семантичних особливостей		Шкала цінностей
Передбачення		Методика "Есе"
Дискусійна сітка		

Використання елементів технології розвитку критичного мислення на уроках читання в початковій школі має відповідати меті, навчальним цілям та змісту навчальної програми, тематичного блоку, окремої теми. Доцільність підібраних методик та прийомів роботи з учнями на уроці має бути засвідчена як навчальними результатами, так і підвищеною активністю учнів на уроці, ефективністю та продуктивністю навчального процесу. Підвищенню рівня знань, читацьких, аналітичних, творчих вмінь і навичок, розвитку критичного мислення учнів сприяє використання на уроках не одногодвох завдань чи прийомів роботи (наприклад, критичного

читання чи "мозкової атаки"), а розроблена вчителем відповідно до індивідуальних особливостей учнів класу послідовна система використання елементів технології розвитку критичного мислення на уроках читання протягом всього навчання.

Підбираючи методики роботи на уроці, слід також врахувати **педагогічні умови формування критичного мислення учнів**, серед яких найважливіші наступні чотири:

- соціологізація навчально-виховної діяльності;
- демократичний характер педагогічного спілкування і свобода слова;
- самостійність та індивідуальність мислення;
- розвиток пізнавального інтересу.

Специфіка уроків читання з розвитку критичного мислення проявляється, по-перше, у вільному підході вчителя до їхньої організації, змісту й форми проведення, по-друге, правильному і доцільному використанні завдань тієї чи іншої методики, прийому, стратегії.

- **Основними принципами**, якими повинен керуватися вчитель в організації читання, є: цілеспрямованість;
- тісний зв'язок із програмним матеріалом, що базується на знанні літературної підготовленості учнів;
- систематичність і послідовність у підборі матеріалу, способів організації, методів і форм роботи;
- використання художніх засобів (музики, живопису, кіно й ін.).

Урок розвитку критичного мислення має певну структуру та складається з 5 основних етапів, що схематично можна зобразити так:

Основні етапи уроку критичного мислення:

1. Розминка (створення сприятливого психологічного клімату на уроці).
2. Обґрунтування навчання (постановка мети уроку, розвиток внутрішньої мотивації до вивчення теми та предмета в цілому).
3. Актуалізація (зацікавленість, спрямованість на навчання, відтворення знань, потрібних для наступних етапів уроку).
4. Усвідомлення змісту (знайомство з новою інформацією, аналіз інформації, особисте розуміння).
5. Рефлексія (критичний момент уроку).
 - учні переробляють нові знання на власні;
 - запам'ятовують матеріал, так як розуміють його;
 - активно обмінюються думками;
 - удосконалюють і поповнюють словниковий запас;
 - складається різноманітність міркувань;
 - вибір правильного варіанта.

Процес планування уроку для розвитку критичного мислення учнів можна поділити на три етапи:

- Готуємо урок.

Обдумування мотивації. Учитель, обираючи певну тему уроку й розробляючи свої підходи до реалізації, уважно аналізує навчальний матеріал для того, щоб виявити всі можливості для розвитку критичного мислення шляхом активного навчання. Так, перед початком уроку вчитель ставить перед собою ряд питань, щодо мотивації корисності змісту уроку:

- Як цей урок пов'язаний з іншими темами?

- Як цей урок пов'язаний з подальшими уроками за темою, які знання, навички, компетенції учнів, сформовані на цьому уроці, є головними для подальшого вивчення теми?

- Як тема, що вивчається, пов'язана з досвідом учнів?

З'ясувавши, яку цінність має урок, учитель повинен бути готовим пояснити це учням. Визначення очікуваних результатів. Учитель, обмірковуючи, яким бути уроку, безумовно, починає його планування з дидактичної мети. Залежно ж від обраної мети він продумує очікувані результати уроку. Визначення передумов. Перед уроком учитель визначає, які знання, уміння повинен мати учень, щоб успішно засвоювати матеріал уроку. Визначення критеріїв оцінювання. Під час планування уроку вчитель повинен чітко визначитись, що буде оцінюватись на уроці, які критерії оцінювання і, головне, що буде доказом того, що в учнів відбулася навчальна діяльність та сформовано певні знання, навички тощо. Визначення шляхів групування. Якщо на уроці плануються групові форми роботи, учитель повинен визначитись, як будуть згруповані учні для реалізації навчальних завдань. Розподіл часу. Якщо тема планується вчителем на один урок, то до розподілу часу, який відводиться на різні види діяльності, треба поставитись особливо ретельно. Для того щоб учні працювали максимально ефективно, вкладаючись у рамки часу, бажано провести перед кожним етапом діяльності на уроці чіткий інструктаж щодо того, що повинні робити учні.

- Проводимо урок.

Планування актуалізації Учитель на цьому етапі ставить перед собою такі питання: - Як спонукати учнів зосередити думку на темі саме цього уроку? - Як пробудити в учнів зацікавленість до вивчення цієї теми? - Якими шляхами будуть відновлені попередні знання? - Як наштовхнути учнів на те, щоб питання, необхідні для повторення, були сформульовані самими учнями? На цьому етапі вчитель обирає необхідні методи для ефективного їх використання.

Планування усвідомлення змісту. Учитель планує модель уроку з провідним компонентом – знання чи способи діяльності. Передбачає, якими шляхами і методами, в якій формі ця модель буде реалізована? Учитель розробляє зміст діяльності учнів на уроці, з'ясовуючи: - Де, коли, ким, яким чином учням буде надано навчальний матеріал? - Що конкретно будуть робити учні на уроці,

у чому проявлятиметься їх діяльність? - Скільки часу триватиме кожний етап їх роботи, чи обмежиться діяльність уроком?

- Організуємо роботу після уроку.

- Планування рефлексії.

Головне питання цього етапу, відповідь на яке повинен спланувати вчитель, використовуючи різні методи: як можна застосувати знання, уміння і навички, отримані на уроці, щоб переконатися в їх сформованості? Планування закінчення уроку. Учитель заздалегідь вирішує, як найкраще закінчити урок. Наприклад, можна проаналізувати з учнями такі питання: - Які результати уроку вони вважають найбільш значущими? - Чи вдалося їх досягнути? - Що є для учнів критерієм досягнення результатів? Організуємо роботу після уроку. Учитель може планувати діяльність учнів у позаурочний час, яка продовжує роботу, розпочату на уроці. Така діяльність надає можливості учням самостійно працювати над проблемою, яка розв'язувалась на уроці, та її практичним використанням, вони мають нагоду винести свої знання за межі школи, у своє суспільне оточення.

Найчастіше уроки з розвитку критичного мислення проводяться у формі бесіди, при організації якої краще йти від вражень учнів від прочитаного. *На етапі актуалізації* застосовують такі стратегії як: «Знаю – хочу дізнатися – дізналася», «Дошка запитань», «Рюкзак», «Мозкова атака», «Сенкан», «Гронування», «Метод прес», «Розумний куб», «Ключові слова»

На етапі усвідомлення застосовують такі форми роботи з розвитку критичного мислення, як «Кероване читання», «Читання з позначками», «Подвійні щоденники», «Дискусія», «Різнокольорові капелюшки». Для того, щоб активізувати знання учнів, пробудити їх цікавість до теми уроку чи вирішити певну проблемну ситуацію, доцільно застосовувати «*Мозковий штурм*». Це відома інтерактивна технологія колективного обговорення для вирішення певного завдання. Необхідно, щоб група, яка його вирішує, запропонувала якомога більше ідей, можливо, несподіваних. Шляхом обговорення всіх ідей група оцінює їх. «Мозковий штурм» орієнтований на вирішення проблем, що включає: створення проблемної ситуації; формування ідей; перевірку, оцінку і вибір кращих ідей. Різновидом загальногрупового обговорення є технологія «*Мікрофон*», яка надає можливість кожному сказати щось швидко, по черзі, відповідаючи на запитання або висловлюючи свою думку чи позицію. Для цього вчитель ставить запитання класу та пропонує якийсь предмет (ручку, олівець, іграшковий мікрофон), який виконуватиме роль уявного мікрофона. Учні передають його один одному, по черзі беручи слово. Прийом «*Незакінчені речення*» часто поєднуються з «*Мікрофоном*» і дають можливість ґрунтовніше працювати над висловленням власних ідей, порівнювати їх з іншими, долати стереотипи, вільніше висловлюватися щодо запропонованих тем, відпрацьовувати вміння говорити коротко, але по суті й переконливо. Визначивши тему, з якої учні будуть висловлюватись, використовуючи уявний мікрофон, учитель формулює незакінчене речення і пропонує учням закінчувати його. Кожен

наступний учасник обговорення повинен починати свій виступ із запропонованої формули. Учні працюють із відкритими реченнями, наприклад: «На сьогоднішньому уроці для мене найважливішим відкриттям було...», або «Ця інформація дозволяє нам зробити висновок, що...», або «Це рішення було прийнято тому, що...» і т. ін. Кластери (*«Гронування»*) – малюнок технологія, суть якої полягає в тому, що посередині аркуша записується чи замальовується основне слово (ідея, тема), а по сторонах від неї фіксуються ідеї (слова, малюнки), певним чином пов'язані з ним. Такі замальовки можна використовувати не тільки для підведення підсумків, але і для пробудження цікавості учнів до теми заняття, спонукання їх до подальшого дослідження, для систематизації знань школярів. При використанні технології «Гронування» учні вчаться активно сприймати матеріал, співвідносити старі знання з новими. Згадані технології тісно пов'язані між собою. Адже «грона» з'явилися завдяки «мозковому штурму» чи «мікрофону». Чим більше правдивих (а можливо, і помилкових) відомостей діти зможуть зібрати, тим більшим буде їх резервний фонд для пізнання нового. Чим більше ідей висловлять учні, тим вищим буде інтерес до теми уроку. Для того, щоб підтримати цікавість до нового, слід використовувати технологію *«Читання з позначками»*. При читанні тексту вчитель пропонує школярам робити відповідні позначки: «v» – позначаються ті знання, котрі були вже відомі («Я це знав»), «+» – позначаємо нові знання, «?» – помічаємо те, чого не зрозуміли або про що хочемо більше дізнатись. Педагог може дібрати й інші позначки, головне, щоб вони були прості та зрозумілі школярам. Ставити значки необхідно по ходу читання тексту. Проте на початку роботи з молодшими школярами кількість значків слід зменшити до двох: «v» («Я це знав») і «+» («Це для мене нове»). Активне читання сприяє розвитку систематичності мислення, розвитку вмінь класифікувати отриману інформацію і виділяти нове. *На етапі рефлексії* можна використовувати методики «Сенкан» «Кубування», «Гронування», «Парну мозкову атаку», «Маркувальну таблицю», методику «Обери позицію», «Метод прес», «Рюкзак», «Сюрприз», «Асоціативний куц».

Обов'язкові умови при проведенні таких форм роботи: бути доброзичливим; не критикувати; дотримуватися регламенту повідомлення дітей; прийняти і записати всі ідеї; запропонувати свою думку повинен кожен. Навчально-виховний процес слід організувати так, щоб він відповідав вимогам сучасності, а саме: мав особистісно орієнтовану спрямованість; надавав можливості для диференціації навчання; забезпечував реалізацію діяльнісного підходу до мовленнєвого розвитку особистості.

II. Питання для самоконтролю:

- Коли почав впроваджуватися в навчальний процес школи проект ЧПКМ?
- Яка мета технології?
- Які педагогічні умови формування критичного мислення учнів?
- З яких етапів складається урок рідної мови, на якому застосовуються елементи технології ЧПКМ?

- Які умови реалізації технології на етапі рефлексії?

III. Питання для проблемного обговорення:

- Як ви вважаєте, чи в кожному класі може бути застосовано технологію розвитку критичного мислення? Відповідь обґрунтуйте.

IV. Аналіз уроку читання.

Під час роботи над *казкою Ганса Крістіана Андерсона «Ромашка»* на етапі підготовки учнів до сприймання змісту тексту використовуємо вправу *«Стратегія передбачення»*. Це:

- робота з заголовком;
- виразне читання вчителем першої частини казки;
- наступну частину читають підготовлені учні;
- решту казки діти читають самостійно напівголосно.

Але при виконанні кожного пункту робимо зупинки, на кожній з яких заповнюємо таблицю, записуючи не розгорнуті відповіді, а лише ключові слова та фрази.

Етапи читання	Що на вашу думку відбудеться далі?	Чому ви так вважаєте?	Що відбулося?
Після читання заголовка			
Після читання першого уривка			
Після читання другого уривка			
Наступні уривки			
Після того як дочитали до кінця			

Після **первинного сприймання змісту твору** застосовую вправу *«Бджілка»*.

Клас ділю на групи. Кожен учень читає визначену для групи частину, колективно готують її переказ з наступною самооцінкою та оцінюванням переказу однокласниками та вчителем.

Складаємо план казки за схемою:

- ✓ Про що читала (перша) група? Перекажіть.
- ✓ Як можна назвати цю частину? (наприклад, ромашка слухає жайворонка)

На етапі осмислення змісту тексту граємо в гру *«Клуб Блума»*.

Завдання – скласти **«товсті» запитання**.

З якої причини...? Навіщо...? Як...? Як ви вважаєте хто...? Поясніть, чому...? Назвіть...

Запропонуйте...

«Творча робота в парах».

Запишіть свої думки щодо вчинку хлопчиків. Чи відразу ви дійшли згоди щодо погляду на ситуацію? Якщо ні, то що завадило вам домовитися зразу?

Прийом «Ток-шоу»:

✓ Об'єднатись у групи, придумати і з'ясувати, чому вчинок хлопчиків можна вважати недолугим і ганебним. Що спричинило загибель і жайворонка, і ромашки? Обґрунтувати свою думку. Розробити правила, яких слід дотримуватись, аби таких випадків у природі траплялося якомога менше. Презентувати своє бачення на плакаті (папір А4).

✓ Визначити думку, тему твору.

✓ Спікеру групи переконати інших у тому, що ваша точка зору правильна.

Під час проведення уроків української мови намагаюся сформувати здатність учнів переключатися з одного виду роботи на інший.

Для перевірки вивчення попередньої теми використовую індивідуальні картки. При актуалізації опорних знань учнів працюю з словниковими словами. Наприклад, зі словниковим словом «криниця».

1. Робота над загадками.

Серед села стоїть бочка, води повна. (криниця)

Живе джерельна водиця

У чистій глибокій ... (криниці)

2. Повідомлення Чомучки

Неглибоку копанку на джерелі називають криницею тому, що у викопану яму вставляли великий глек (крин), для захисту від обвалу.

3. Читання та списування вірша.

Під хатою криниця,

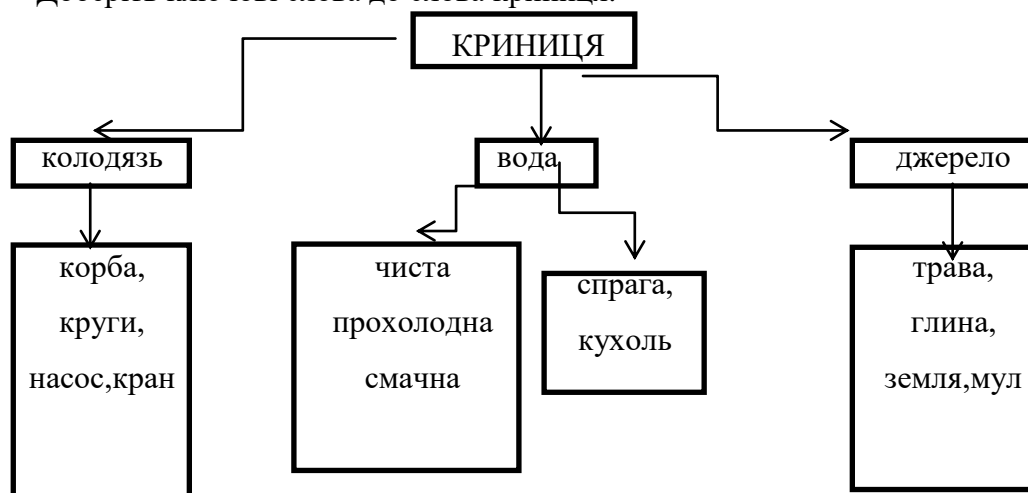
Зазирнеш – не видно дна.

У криниці тій водиця

Прохолодна та смачна.

4. Вправа «Кластер»

✓ Доберіть ключові слова до слова криниця.

Висновок. Отже, слово *криниця* охоплює значну кількість інших слів.

5. Показ зображення або короткий відеоролик про криницю.

6. Під час каліграфічної хвилинки звертаю увагу на правильність написання слова «криниця».

7. Робота в групах над народними прислів'ями про криницю.

8. Вправа «Сенкан»

Іменник. Криниця.

Прикметник. Доглянута, глибока.

Дієслово. Манить, вгамовує.

Враження від предмета. У криниці смачна водиця.

Висновок. Хочеш води напитися – не засмічуй криницю.

На етапі сприймання нового матеріалу використовую вправи «**Квест-новина**» та «**Лінгвістична казка**».

При виконанні вправ з підручника застосовую диференційований підхід та роботу в парах.

Вправа «Броунівський рух».

На кольорових картках записані диференційовані завдання для самостійної роботи. Учні їх виконують самостійно, потім об'єднуються у групи за кольором картки і спільно перевіряють правильність виконання.

Так як і на будь-якому уроці, під час проведення української мови та літературного читання, завершальний етап – «*рефлексія*».

- ✓ Що після обговорення проблеми я думаю про неї.
- ✓ Чого я навчився на сьогоднішньому уроці.
- ✓ Як отримана інформація може вплинути на те, що я можу робити краще.
- ✓ Яке завдання вам принесло найбільше задоволення?
- ✓

V. Практичне завдання.

1. Пройдіть тест на платформі Moodle (**3 бали**).

2. Розробіть один із етапів уроку читання (*клас на вибір*) з використанням прийомів критичного мислення. (**1,5 бала**)

3. Доберіть відеоурок читання або письма з використанням технологій критичного мислення та зазначте, які технології використано. (**2 бали**)